

УДК 004.428

ЕЛЕКТРОННІ ЖУРНАЛИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Тетяна Ярошенко

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

Останні 20 років є справді революційними для бібліотек та інформаційних спеціалістів в усьому світі, адже набагато складнішими стали процеси формування та управління колекціями з появою нових інформаційних технологій та необхідністю забезпечення доступу користувачів до електронних ресурсів. Справді, кожен аспект цього процесу – від проблем технічного плану до довідкового обслуговування – спричинив багато змін власне в самій трансформації ролі бібліотеки, яка вже не розглядається як автономне книгосховище з обмеженими ресурсами, а як посередник між користувачем та безмежними інформаційними можливостями та ресурсами. Значні зміни, безумовно, відбулися і в управлінні колекціями, і в тому, як бібліотеки представляють ці колекції для своїх користувачів.

Важливою складовою колекції сучасної бібліотеки, особливо університетської чи академічної, є колекція електронних журналів.

Електронні журнали, та електронні публікації загалом, є невіддільною частиною сучасного інформаційного суспільства, важливою складовою наукової, освітньої та культурної сфери. Видання електронних журналів стало можливим з появою Інтернет (і особливо, Веб) як універсального загальнодоступного засобу інформації. В 1991 році нараховувалось всього 27 назв електронних журналів, але їх кількість різко зростала (1994р.-18, 1996 – 2000, 1998 –6777), і зараз нараховує біля 15 тисяч назв. Існують навіть прогнози щодо припинення видання традиційних (паперових) копій журналів - "криза серіальних видань". Ця теза дискутується в професійному колі, але сьогодні вже очевидно, що подальші зміни неминучі. Дійсно, журнал без Веб-версії на сьогодні є рідкістю.

Термінологічно, “електронний журнал” – це будь-який журнал, що доступний он-лайн, включаючи обидва види: і лише електронні журнали, і ті, що існують паралельно і в друкованому, і в електронному вигляді.

Тема «Електронні журнали: використання в бібліотеках» широко представлена в наукових публікаціях, особливо американських фахівців. Ідея вперше прозвучала в працях В.Ланкастера («Майбутні безпаперові інформаційні системи»), пізніше в публікаціях Ст.Хамада, А.Одлишко та Енн Окерсон, які передбачали кризу традиційних журналів і розглядали електронні журнали як панацею від проблем в інформаційному забезпеченні академічної громади. З 1990 року в США починає видаватися Довідник електронних журналів, тема представлена сотнями ґрунтовних

публікацій, зокрема в журналах *Serials Review*, *Library Journal*, *Journal of Library Administration*, *Computers in Libraries*, *Journal of the American Society for Information Science*.

У доінтернетівський період електронні журнали не мали успіху через погані інтерфейси та відсутність координованих міжнародних телекомунікаційних мереж. З появою Веб, систем навігації і перегляду інформації та стандарти SGML, XHTML, XML і Metadata, користувачі мають у розпорядженні уніфіковану форму представлення та доступу до усіх мережевих ресурсів. Ми швидко наближаємось до часів, коли кожна одиницю електронної інформації буде представлено у Веб, і суспільство зможе надавати їй будь-яких форм у павутинні Веб чи її наступниках.

Сьогодні, безумовно, вже ясно, що електронні журнали дуже швидко стають до-сить важливою складовою інформаційного суспільства, тому на часі численні дослідження з боку не лише видавців, комп'ютерних спеціалістів, науковців, а й бібліотечно-інформаційних фахівців. Адже бібліотеки всього світу покликані бути лідерами у забезпеченні інформаційних потреб користувачів, забезпечувати оперативний та зручний доступ в будь-який час до будь-яких світових ресурсів, в тому числі і до наукових електронних журналів. В ідеалі електронний журнал - відповідь на безліч традиційних бібліотечних проблем, пов'язаних із швидкісною доставкою інформації, доступністю, що не обмежена часовими і географічними факторами та засобами пошуку інформації, а також - фінансовими проблемами. А ще - це економія місця на полицях, відсутність необхідності опрацювати, розставляти на полицях, відновлювати втрачені сторінки. А ще - можливість одночасного використання одного журналу (числа) кількома користувачами одночасно, що виключає необхідність багатопримірниковості в бібліотеці та ін.

Існують різні джерела отримання електронних журналів для бібліотек:

- Через існуючі системи-агрегатори, які пропонують доступ до організованих баз даних, де представлені електронні журнали різних видавництв (наприклад, EBSCO, ProQuest, Gale та ін.)
- Через системи-агрегатори окремих видавництв, що пропонують доступ до власних електронних журналів (наприклад, Springer Link чи Blackwell Synergy)
- Через можливість одночасного отримання електронної версії журналу у випадку, якщо бібліотека передплачує друковану.
- Безкоштовні журнали в Інтернет

Бібліотеки України лише починають працювати з електронними ресурсами, в тому числі з електронними журналами. Тема представлена лише окремими публікаціями в професійній пресі чи в матеріалах конференцій, лише одна з дисертацій, захищених за останні три роки якимось чином дотична до проблеми «Електронні журнали» (Див. Павлуша І.А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) –2002р.).

Бібліотеками України накопичений лише перший досвід в отриманні електронних журналів та спробам доступу користувачів бібліотек до цих ресурсів. Все ще залишаються недослідженими та невирішеними багато питань, пов'язаних із збереженням, архівуванням, реєстрацією та обліком, каталогуванням електронних журналів, зрештою кваліфікованою популяризацією цих ресурсів для користувачів. Не впорядкована інформація про сукупність вітчизняних електронних журналів. Майже відсутні спроби по упорядкуванню та представленню користувачам пошукових засобів по існуючим електронним журналам. Безумовно, слід відзначити все ще досить низький загальний рівень „інтернетизації” бібліотек нашої країни, та проблеми мереж, обладнання, програмного забезпечення тощо. Зрештою, неготовність бібліотекаря самому працювати з новим видом інформації та вчити користувача.

Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” однією з перших в Україні розпочала дослідження теми “Електронні журнали” та організувала доступ своїх користувачів до цих важливих ресурсів. Бібліотека НаУКМА має унікальний досвід становлення за досить короткий час (створена в 1992 році) не лише як потужної, якісно сформованої за складом колекцій книгозбірні, але й знаного і визнаного в Україні лідера в галузі впровадження нових інформаційних технологій та інших інновацій. Концептуально, це обумовлено вимогам нашого університету, відповідності діяльності нашої бібліотеки тим освітнім формам, які втілюються в НаУКМА. Наш університет завжди виходив з того, що без потужної бібліотеки неможливим є ні нормальний навчальний процес, ні успішна наукова діяльність. Впровадження автоматизії в усі технологічні процеси, створення електронного каталогу, доступ до електронних ресурсів тощо – все це реальна практика нашої бібліотеки. Саме наукова бібліотека НаУКМА ініціювала та очолила роботу по організації доступу бібліотек України до електронних ресурсів.

Перший Консорціум бібліотек України – користувачів електронних журналів був створений в 1999 році, коли за грантом Міжнародного Фонду “Відродження” був сплачений доступ на рік до електронних журналів видавництва SPRINGER. Видавництво через інформаційну службу LINK надало доступ до паралельних електронних журналів (більше 400 назв повнотекстових наукових журналів на той час з медицини, математики, фізики, екології, хімії, економічних наук та ін.). В проекті брали участь 98 бібліотек України, координатором Консорціуму була наукова бібліотека НаУКМА. Досить успішним був тоді міжнародний семінар “Електронні журнали – бібліотекам України”, організований нашою бібліотекою, спільно з видавництвом Springer та Британською Радою в Україні, який фактично став першим тренінгом для бібліотек України з питання електронних журналів. В семінарі прийняли участь представники 65 бібліотек України, науково-дослідних установ, інформаційних центрів України, 15 представників

іноземних видавництв та інформаційних центрів з Німеччини, Нідерландів, Великої Британії та Росії*.

Це були дійсно перші кроки бібліотек України по роботі з електронними журналами. Як координатор проекту, я часто отримувала запитання, які спочатку були навіть курйозними: „Ми передплачуємо електронні журнали, а вони не приходять”, „що таке IP-адреса?”, „як знайти необхідну статтю в е-журналі” тощо.

З 2000 року бібліотеки України мають можливість доступу до баз даних EBSCO за проектом "Електронна інформація для бібліотек" - (Electronic Information For Libraries), який є спільною ініціативою Інституту Відкритого Суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва періодики та компанією EBSCO Publishing. EIFL Direct пропонує понад 5500 повнотекстових електронних журналів, газет, бюлетенів новин, близько 1300 брошур і довідників, а також тестовий доступ до інших електронних ресурсів. До Консорціуму входять понад 30 бібліотек та інформаційно-ресурсних центрів різних організацій: бібліотеки державних та приватних вищих навчальних закладів, обласні наукові універсальні бібліотеки, спеціалізовані галузеві бібліотеки, інформаційно-ресурсні центри. Координатором цього проекту в Україні є Консорціум „Інформатіо”.

При роботі з системою EBSCO Publishing користувач має доступ до колекції, що нараховує більше 5000 періодичних видань, розподілених серед різних баз даних системи, що коротко охарактеризовані нижче.

Academic Search Premier — база даних забезпечує доступ до більш, ніж 3800 повнотекстових академічних публікацій, включаючи близько 2800 рецензованих журналів. На додаток до повних текстів статей, пропонує реферати та анотації з 4500 журналів. Тематично покриває майже всі галузі науки (соціальні, гуманітарні, природничі, комп’ютерні науки та ін.), з ретроспективою чисел починаючи з 1975 року, на деякі назви починаючи з дати заснування журналу. Серед доступних журналів відомі Acta Sociologica, American Historical Review, American Journal of Political Science, American Sociologist, British Journal of Psychology, British Journal of Sociology, Central European History, Contemporary Literature, Early American Literature, English Language Notes, International Journal of Psychology, Journal for the Scientific Study of Religion, Political Science Quarterly, Journal of General Psychology, Journal of International Affairs, Journal of Politics, Theological Studies, Women's Studies та ін. Одна з найбільш популярних баз в університетському середовищі.

Business Source Premier — одна з найбільших повнотекстових баз даних надає доступ до більш, ніж 2950 наукових бізнес журналів, включаючи приблизно 900 рецензо-

* Про проект – див..Ярошенко Т.О. Електронні журнали – бібліотекам України: перший всеукраїнський Консорціум бібліотек-користувачів електронними журналами видавництва “Springer»// Вісник Книжкової Палати-1999-№12-С.24-27)

ваних видань. Тематично база даних покриває широке коло питань, які відносяться до сфери бізнесу, включаючи питання економіки, фінансів, менеджменту, бухгалтерського обліку тощо. База даних вміщує повнотекстові матеріали в форматі PDF з більш, ніж 300 найвідоміших наукових журналів, серед яких Harvard Business Review, Administrative Science Quarterly, Academy of Management Journal, Industrial & Labor Relations Review, Journal of Management Studies, Journal of Marketing Management, Journal of Marketing Research, Journal of Marketing, Journal of International Marketing та ін..

Regional Business News — ця база даних містить повнотекстові матеріали з видань США по бізнесу. Включає в себе 75 журналів з питань бізнесу, газети і стрічки новин центральних та регіональних агенцій новин, серед яких Arizona Business, Business North Carolina, Crain's New York Business, Des Moines Business Record, Enterprise Salt Lake City, Fort Worth Business Press, Orange County Business Journal, Westchester County Business Journal тощо.

ERIC — база даних ERIC (Educational Resource Information Center) – інформаційна система, що підтримується Департаментом освіти та Національною Освітнянською Бібліотекою США – важливе джерело інформації для всіх дослідників проблем освіти. Містить понад 2200 збірок матеріалів і включає в себе посилання на додаткові джерела інформації, алфавітні покажчики та реферати з більш, ніж 1000 журналів з проблем освіти та дотичних темах.

MasterFILE Premier — ця база даних створена спеціально для публічних бібліотек і забезпечує доступ до повнотекстових матеріалів з близько 2000 видань з ретроспективою чисел починаючи з 1975 року, і висвітлює широкий спектр питань науково-популярного характеру. MasterFILE Premier також містить 314 повнотекстових довідників (зокрема, Magill Book Reviews, American Heritage Dictionary та ін.), близько 100000 біографій, 76000 першоджерел, а також збірник 116000 фотографій, мап і прапорів. Серед популярних журналів American Libraries, Foreign Affairs, History Today, Judaism, Library Journal, National Review, Natural History та ін.

Newspaper Source — база даних надає доступ до вибраних повнотекстових матеріалів з більш, ніж 240 газет та інших джерел поточної інформації. Ця збірка також включає в себе повні тексти цілих чисел таких відомих видань як USA Today, The Christian Science Monitor, The Times (London), а також вибрані повні тексти з більш, ніж 180 регіональних газет таких, як: Boston Globe, Detroit Free Press, Houston Chronicle, Miami Herald, San Jose Mercury News, та інші.

MEDLINE — база даних надає авторитетну інформацію з медицини, догляду за хворими, стоматології, ветеринарії, системи охорони здоров'я, та багато інших. База даних створена Національною медичною бібліотекою (National Library of Medicine) і дозволяє здійснювати пошук рефератів по більш, ніж 4600 сучасним біомедичним журналам.

Health Source - Consumer Edition — за допомогою бази даних Health Source - Consumer Edition ви можете здійснювати пошук інформації на теми здоров'я, включаючи наукову інформацію з медицини, дієтології і раціонального харчування, догляду за дітьми, спортивної медицину та загальномедичних питань. Health Source -Consumer Edition містить повні тексти з біля 300 журналів (серед яких American Fitness, Better Nutrition, Fit Pregnancy, Harvard Health Letter, HealthFacts, Men's Health, Muscle & Fitness, Prevention, Vegetarian Times, Women's Health Weekly та ін.), а також довідники, реферати та покажчики по більш, ніж 205 публікаціям на теми здорового способу життя, дієтології, професійної охорони здоров'я тощо

Health Source: Nursing/Academic Edition — база даних пропонує повнотекстові матеріали з близько 600 наукових журналів, присвячених різноманітним галузям медицини. Health Source: Nursing/Academic Edition також містить реферативні записи та алфавітно-предметні покажчики по близько 850 журналам.

Clinical Pharmacology — база даних надає доступ до сучасних монографій по всім лікам, які відпускаються по рецептам в США, а також по рідкісним лікам трав'яного та рослинного походження, харчовим дієтичним добавкам, лікам, які продаються без рецепта та які знаходяться на стадії апробації

Крім перерахованих баз даних матеріалів англійською мовою, компанія EBSCO Publishing в 2002 році запропонувала доступ до російськомовних баз даних компанії Intergrum Techno. До цієї бази даних водять періодичні видання російською мовою, які друкуються в Росії, Україні та країнах СНД.

З вересня 2002 року в Україні реалізується проект INTAS “Доступ до наукової літератури через електронну доставку для дослідників країн NIS”. Проект забезпечує науковців України (через бібліотеки) оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомих європейських видавництв Springer and Blackwell Science (понад 750 назв), та деяких баз даних (Zentralblatt Mathematik, Medline). Проект діятиме до березня 2005р. До новоствореного Консорціуму може приєднатися будь-яка бібліотека, що має доступ до Інтернет та погоджується з умовами ліцензійної угоди від кожного з видавництв. На сьогодні в Консорціумі – 173 бібліотеки з усіх регіонів України Координатором цього проекту є Технічна Інформаційна Бібліотека в Ганновері (Німеччина) та Міжнародний інформаційний Центр для бібліотек, видавництв та книжкової торгівлі/Helferich L.P.V. (Берлін-Москва), в Україні - наукова бібліотека НаУКМА.

На сьогодні організовано доступ до повнотекстових електронних журналів наступних видавництв:

Springer - через систему Springer Link забезпечує доступ до повних текстів 500 журналів, здебільшого це природничі науки (медицина, фізика, хімія, біологія, біохімія тощо) та біля 30 – гуманітарні науки. Серед цих журналів такі відомі українським науковцям назви як Anatomy and Embryology, Applied Microbiology and Biotechnology, Applied Physics, Archives of Microbiology, Bioprocess and Biosystems Engineering, Colloid

and Polymer Science, Comparative Clinical Pathology, Computational Statistics, Computing, Computing and Visualization in Science, Current Microbiology, Ecosystems, European Journal of Applied Physiology, European Physical Journal, European Radiology, Information Systems and e-Business Management, International Journal of Biometeorology, Journal of Biological Inorganic Chemistry, Journal of Economics, Knowledge and Information Systems, Public International Law, Theory of Computing Systems, World Journal of Urology та багато інших.

Ретроспектива журналів – починаючи з 1996 року.

Blackwell Science через систему Blackwell Synergy забезпечує доступ до 278 журналів з колекції STM (наука, техніка, медицина) . Серед цих журналів - Acta Radiologica, Acta Zoologica, Birth: Issues in Perinatal Care, Animal Genetics та ін.

Всі статті журналів обох видавництв доступні в повному тексті в HTML із зв'язками зі змістом, посиланнями, довідками тощо, а також в PDF- форматі для зручності в роздрукуванні. Працюють також зв'язки за посиланнями, ключовими словами та інформацією про авторів з іншими базами даних, наприклад PubMed (MEDLINE), ISI, чи ADS (в Blackwell Science), що також значно допомагає в пошуці необхідної інформації. Є можливість попереднього перегляду статей OnlineEarly) в окремих журналах – статті з'являються в режимі online до їхньої публікації в журналі. Є унікальна можливість для кожного користувача для адміністрування власної персональної сторінки : пошук лише в необхідних журналах, чи публікацій вибраних авторів, чи можливість отримання електронною поштою змісту певних журналів тощо.

„Бібліотека Електронних журналів”: повний доступ до більше 4000 назв відомих журналів різних видавництв. Серед них 383 назв журналів – з економіки, 230 – з біології, 127 – хімії та фармакології, 177- комп'ютерних наук, 276 – проблем освіти, 209 – права, 206 – політології, 180 – соціології, 147 – сільського господарства, 137- математики, 133- історії, 124 – лінгвістики та літературознавства, 123 – психології, 87 – теології та релієзнавства, 30 – археології, 59 – історії мистецтва, 58 – географії, 55 – геології та інших галузей знань.

Організовано доступ також до баз даних:

- Zentralblatt Mathematik - наукова бібліографічна база даних з математики - біля 1.8 млн. анотацій з 2300 журналів та серійних видань
- Medline (на CD-ROM) – база даних з медицини (з необхідною ретроспективою)

У разі відсутності необхідної статті в запропонованих базах, бібліотеки – учасниці проекту можуть також використати сервіс „Електронна доставка документів”, замовивши необхідну науковцю публікацію (статтю, патент, матеріали конференції тощо), якщо така є в Технічній Бібліотеці Ганноверу. Пошук в каталозі TIBORDER - <http://tiborder.gbv.de>. Кількість замовлень від кожної бібліотеки лімітована, залежить від загальної кількості замовлень від України в конкретний період.

Координатором проекту по Україні є наукова бібліотека Національного університету „Києво-Могилянська академія”. Інформація про проект – на сайті наукової бібліотеки НаУКМА -<http://www.library.ukma.kiev.ua/fonds/magazines.html>

І все ж таки, бібліотеки України лише роблять перші кроки по організації доступу користувачів до важливих електронних ресурсів, зокрема електронних журналів. Ще багато питань залишаються невивченими та нереалізованими. Як поєднати традиційну (паперову) колекцію наукових журналів з електронними? Якими принципами має керуватися політика комплектування бібліотек в цьому? Як управляти колекцією електронних журналів? Як найкраще організувати доступ користувачів до цих ресурсів? Яким чином можна закаталогізувати електронні журнали до своїх ресурсів чи каталогів? Для чого Бібліотеки об'єднуються в Консорціуми? Яка роль громадських об'єднань в отриманні бібліотеками електронних журналів?

Отже, в реальності бібліотеки України переживають зараз перехідний етап, змушені справлятися з усією нашою колекцією друкованих журналів, і одночасно вчитися працювати з новим чудовим видом інформації, якими є електронні журнали. Попереду ще багато проблем, досліджень, впроваджень, але ми, бібліотекарі, повинні зайняти важливу та активну роль в створенні нової інформаційної інфраструктури світу, де кожна людина зможе отримати доступ до інформації, в тому числі до електронних журналів, з будь-якого куточка земної кулі.

Керівництво бібліотечного консорціуму „Інформатіо” (програма „EIFL в Україні”) та інформаційної програми INTAS в Україні працює над розширенням діапазону видів електронних інформаційних ресурсів, веде переговори про підключення нових систем інформаційного сервісу і запрошує до участі в Консорціумі нових членів. Звертатися за ел.поштою на адреси: OVasylyev@yahoo.com, чи library@ukma.kiev.ua.

Література:

1. Васильєв О., Сегін О., Ярошенко Т. Як забезпечити науково-технічною інформацією сучасний університет? // Вища школа.–2003.–№1.–С.51–61.
2. Зайченко Н.Я. Електронний реферативний журнал: яким йому бути? // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського. — 2002. — Вип. 8. — С. 379-383.
3. Електронні журнали. — К.: Британ. Рада в Україні, 1999. — 140 с. — (The British Council. Б-ки в інформ. сусп-ві).
4. Павлуша І.А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ — початок ХХІ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І.Вернадського. — К.: НБУВ, 2002. — 20 с.
5. Ярошенко Т.О. Електронні журнали – нові можливості в інформаційному забезпеченні науки та освіти // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія»К. Т.19: Спец.випуск.-Ч.1./ НаУКМА, Редкол.: В. Брюховецький (голова) та ін. –К., 2001.–С.27–31.